

KİMYADAN EKOLOJİ EKSPERİMENTİN TƏŞKİLİ VƏ KEÇİRİLMƏSİ

L.E.Paşayeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Məqalədə ekoloji xarakterli kimyəvi eksperimentin təşkilinə yeni yanaşmalar verilmişdir. Məqalədə eksperimentin təsnifatı, onun həyata keçirilməsi konkret təcrübələrlə izah olunmuşdur. Müəllimlər üçün faydalı olan kimya dərslərinin ekologiyalaşdırılmasında yeni üsullar verilmişdir. Məqalə gənc müəllimlər üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət strategiyası təhsil sferasında bir çox məsələlərin həlli istiqamətində aparılan işləri stimullaşdırır. Bununla əlaqədar həyata keçiriləcək fəaliyyət planına aid işlər məqalədə verilmişdir. Burada şagirdlərin ekoloji tərbiyəsinə xüsusi yer verilir. İstehsalatda çalışan hər bir mütəxəssis ekoloji bilik və bacarıqlara malik olmalıdır.

Şagird eksperimentinin laboratoriya işləri və praktik məşğələ formasında həyata keçirilməsi, onun texnikası təhlil olunur. Eksperimentin aparılmasında şagirdlərin müstəqil işləmək vərdişinə yiyələnməsi bu məşğələ növünün üstünlükləri göstərilmişdir. Aşağı siniflərdə laboratoriya işlərinin, yuxarı siniflərdə praktik məşğələlərin aparılmasının effektiv nəticələri təhlil edilmişdir. Şagirdlərin marağını artırmaq praktik eksperimentin əsas xüsusiyyətləri təhlil edilmişdir.

Orta məktəbdə şagird eksperimenti başlıca olaraq iki formada: laboratoriya işləri və praktik məşğələ formada həyata keçirilir. Hər bir gənc müəllim bilməlidir ki, orta məktəblərdə təlim-tərbiyə prosesinin mühüm hissələrindən biri kimya eksperimentidir. Kimya eksperimentinin hazırda üç əsas növü tətbiq olunur: müəllimin göstərdiyi təcrübələr, buna demonstrasiya deyilir; şagirdlərin laboratoriya işləri; praktik məşğələlər.

Laboratoriya işləri zamanı şagirdlər bəzən çox mühüm kimyəvi proseslərə diqqət etməyə bilirlər. Buna görə də eksperimentin aparılmasında şagirdlərin müstəqil işləmək vərdişinə yiyələnməsi bu məşğələ növünün üstün cəhəti hesab olunur. Tədris prosesi üçün praktik eksperimentin seçilməsi şagirdin nəzəri və praktik hazırlığından asılıdır. Aşağı siniflərdə laborator işlərinin, yuxarı siniflərdə praktik məşğələlərin aparılması effektiv nəticə verir. Buna səbəb yuxarı siniflərdə şagirdlərin nəzəri biliklərinin yüksək olması və kimyəvi prosesin mahiyyətini qazandıqları biliklər əsasında düzgün təhlil etməlidir.

Müəllim öz işini yüksək səviyyədə qurmaq, şagirdlərin marağını artırmaq üçün

praktik eksperimentinin əsas xüsusiyyətlərini bilməlidir. Bu səciyyəvi xüsusiyyətlərə aiddir:

1. Praktiki eksperimentin təşkili və keçirilməsinə xüsusi dərslər ayrılır;
2. Kimya eksperimenti ən çox proqramın müəyyən bölməsi keçirilib qutardıqdan sonra təşkil edilir;
3. Bu məşğələ növünün məqsədi məktəb kimya kursunun nəzəri materialına aid şagirdlərin biliyini möhkəmləndirməkdən, onlara kimyəvi cihaz və reaktivlərlə davranmaq qaydalarını, təcrübələrin gedişini izləməyi, müşahidə aparmağı, müşahidələri ümumiləşdirmək bacarığını öyrənməkdən ibarətdir;
 - Eksperiment xarakterli məşğələ zamanı şagirdlərin müstəqilliyi daha çox olur, onlar təcrübələri sərbəst yerinə yetirirlər;
 - Praktiki məşğələyə şagirdlər hazır vəziyyətdə gəlirlər;
 - Şagirdlər praktiki məşğələ zamanı əldə etdikləri bilikləri möhkəmləndirir, konkretləşdirir, həyati əhəmiyyət olan bacarıqlara və eksperimental vərdislərə yiyələnir.
 - Praktiki məşğələ şagirdlər tərəfindən dərslük materialı əsasında müstəqil yerinə yetirilən şagird eksperimentidir.
 - Praktiki məşğələdə qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı prinsiplər təmin edilməlidir:
 1. Şagirdlər məşğələyə ciddi hazırlaşır;
 2. Dərslükdə nəzərdə tutulmuş bütün təcrübələri şüurlu surətdə yerinə yetirməlidir;
 3. Kimya eksperimentinin texnikasına diqqətlə əməl etməlidir;
 4. Kimyəvi prosesə aid aparılan təcrübə əməliyyatı və müşahidəni düzgün izah etməyi bacarmalıdır;
 5. Konkret faktlardan ümumi cəhətə keçmək, nəticə çıxarmaq bacarığına malik olmalıdır.

VIII sinifdə şagirdlər eksperimental tapşırıqların icra edilməsində iki əsas tələbi yerinə yetirməlidir:

- a) Dərsin məqsədini şagirdlər dərinləndirib bilməlidir; eksperimentin aparıldığı şəraiti analiz etmək bacarığına malik olmalıdır;
- b) Yaxşı biliyə malik olmalıdır.

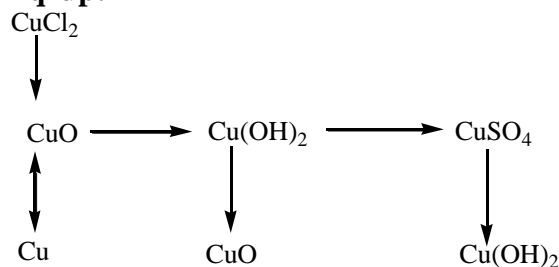
Bunsuz şagird verilən tapşırığı düzgün təhlil edə bilməz. Öyrənilməmiş materiala aid şagirdlərə tapşırıq vermək olmaz. Şagirdlər laboratoriya avadanlıqları ilə davranmaq, kimyəvi qablar və reaktivlərlə işləmək qabiliyyətinə malik olmalı, təhlükəsizlik texnikası ilə tanış olmalıdırlar.

Tapşırığı icra etmək üçün şagird plan tərtib etməli, kimyəvi eksperimentin aparılmasının əsaslarını orada göstərməlidir. Bunun üçün şagird hansı mövzuya aid eksperiment aparılmalıdır, onu hansı ardıcılıqla yerinə yetirməlidir, necə ümumiləşdirmə və təhlil aparmalıdır və.s öncədən bilməlidir.

Eksperiment tapşırığının yerinə yetirilməsində şagirdlər nə etməli və hansı sahələrə diqqət verilməlidir, bunu “qeyri-üzvi maddələrin əsas sinifləri” mövzusunun keçdikdən sonra plan əsasında yerinə yetirməlidir. Bu mövzuda verilən tapşırığı yerinə yetirmək üçün şagirdlərin nəzəri bilikləri və təcrübə bacarıqları vardır. Bu sahədə: oksidlər, əsaslar, turşular və duzlar haqqında nəzəri biliklərə malikdirlər və ayrı-ayrı mövzulara aid aparılan təcrübələrdən müəyyən praktik vərdişlərə malikdirlər, “qeyri-üzvi maddələrin əsas sinifləri” mövzusunda aparılan praktik eksperimentin yerinə yetirilməsində şagirdlər aşağıdakıları bilməlidir:

- Verilən tapşırığın şəraitini və onun növünü analiz etməlidir;
 - Tapşırıq icra etmək üçün əvvəlki dərslərdə öyrəndiyi hansı nəzəriyyə, qanun və faktlar məsələnin həllində istifadə oluna bilər;
 - Tapşırığın icrası üçün plan tərtib edilməlidir;
 - Tapşırıq həll edilir. Reaksiya tənlikləri tərtib edilir. İşə aid hesabat hazırlanır.
- “Oksidlər, əsaslar, turşular, duzlar”ın kimyəvi xassələrinə aid eksperiment aparılacaq işləri nəzərdən keçirək. Eksperimenti aparmaq üçün sinif şagirdləri 5 nəfər şagird olmaqla 4 qrupa bölünürlər:

I qrup:

Çevrilməni yerinə yetirmək üçün 4 sınaq şüşəsi götürülür və hər birinə sxemdə göstərilən maddələr əlavə edilərək çevrilmələr göstərilir.

1-ci sınaq şüşəsinə mis parçası salınır və üzərinə xlorid turşusu əlavə edilir, qızdırılır, təhlil edilir. Misin xlorid turşusunda həll olmamasına aid müşahidə aparılır və izah edilir.

2-ci sınaq şüşəsinə mis(II)-oksid töküb üzərinə xlorid turşusu əlavə edilir. Rəng dəyişir, oksid həl olur.

3-cü sınaq şüşəsinə mis(II)-sulfat məhlulu (2-3ml) töküb üzərinə natrium-hidroksid məhlulu əlavə edilir, mavi rəngli Cu(OH)_2 çöküntüsü alınır.

4-cü sınaq şüşəsinə alınan mis(II)-hidroksid çöküntüsü iki yerə bölünür. Bir hissəsinin üzərinə xlorid və ya duru sulfat turşusu məhlulu, ikinci hissəsi üzərinə qələvinin artığı əlavə edilir və müşahidə aparılır. Proses təhlil edilir.

5-ci sınaq şüşəsinə mis(II)-hidroksid töküb spirt lampasında qızdırılır, qara rəngli çöküntünün alındığı müşahidə edilir.

1-ci sınaq şüşəsi - reaksiya getmir.

2-ci sınaq şüşəsi - həll olur, mavi rəng alınır.

3-cü sınaq şüşəsi - mavi rəngli çöküntü alınır.

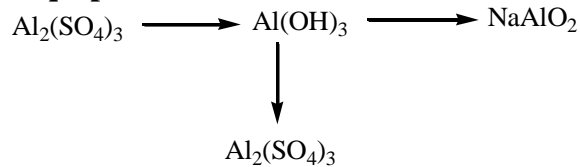
4-cü sınaq şüşəsi - çöküntü həll olur.

5-ci sınaq şüşəsi - həll olmur.

Təcrübələrə aid reaksiya tənlikləri yazılır və təhlil olunur:

1. $\text{Cu} + \text{HCl} \longrightarrow$ reaksiya getmir
2. $\text{CuO} + 2\text{HCl} \longrightarrow \text{CuCl}_2 + \text{H}_2\text{O}$
3. $\text{CuSO}_4 + 2\text{NaOH} \longrightarrow \text{Cu(OH)}_2 + \text{Na}_2\text{SO}_4$
4. $\text{Cu(OH)}_2 + 2\text{HCl} \longrightarrow \text{CuCl}_2 + 2\text{H}_2\text{O}$
5. $\text{Cu(OH)}_2 + \text{NaOH} \longrightarrow$ reaksiya getmir
6. $\text{Cu} + 2\text{H}_2\text{SO}_{4(\text{qat})} \longrightarrow \text{CuSO}_4 + \text{SO}_2 + 2\text{H}_2\text{O}$
7. $\text{Cu} + 4\text{HNO}_{3(\text{qat})} \longrightarrow \text{Cu(NO}_3)_2 + 2\text{NO}_2 + 2\text{H}_2\text{O}$
8. $\text{Cu(OH)}_2 \longrightarrow \text{CuO} + \text{H}_2\text{O}$

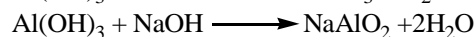
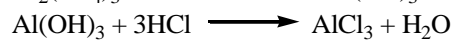
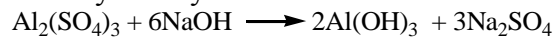
II qrup:

Sınaq şüşəsinə 2-3ml $\text{Al}_2(\text{SO}_4)_3$ və ya AlCl_3 məhlulu töküüb, onun üzərinə damcı-damcı natrium-hidroksid məhlulu əlavə edilir. Ağ rəngli Al(OH)_3 çöküntüsü alınır. Alınan çöküntü ikiye bölünür, birinə qələvinin artıq miqdarı, digərinə isə duru sulfat turşusu əlavə edilir.

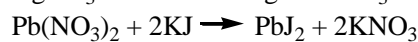
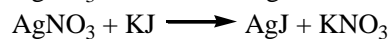
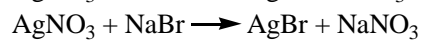
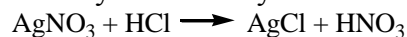
Müşahidə: hər iki halda çöküntü həll oldu. Alüminium-hidroksid amfoterdir.

Reaksiya tənliyi:

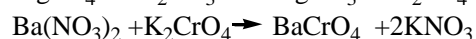
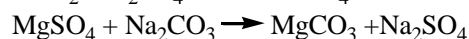
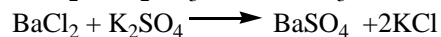
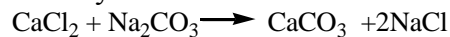
III qrup: Rəngli birləşmələrin alınması.

Reaksiya tənlikləri yazılır və fikir mübadiləsi aparılır:

IV qrup:

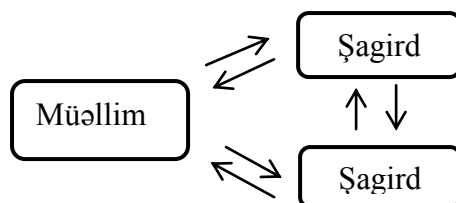
Reaksiya tənlikləri üzərində fikir mübadiləsi aparılır:

Müəllim qrupların apardığı praktik işin təhlilini şagirdin iştirakı ilə aparır və

ümumiləşdirərək qiymətləndirilir.

Müzakirə:

Prinsiplərə əməl edilməlidir.

Eksperiment xarakterli praktik işlərdə əsas məqsəd şagirdlərin oksidlər, əsaslar, turşular və duzlar haqqında biliklərini möhkəmləndirməsi, maddələrin fiziki və kimyəvi xassələrini öyrənmək və ümumiləşdirmə aparmaqdan ibarətdir. Bu tip dərslərdə maddələrin xassələri, çevrilmələri, oxşar və fərqli cəhətləri təhlil edilir və ümumiləşdirmə aparılır.

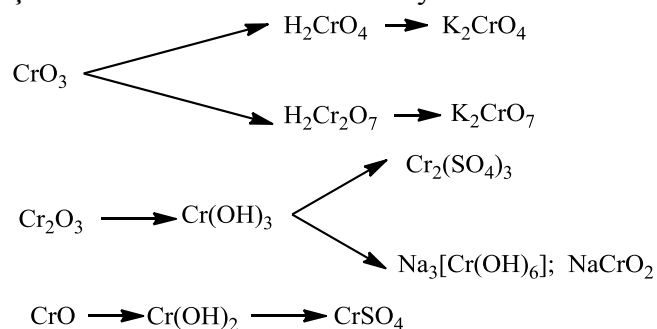
Şagirdlərin nəzəri biliklərinin təkmilləşdirilməsində eksperimental işlər xüsusi yer tutur. Kimya eksperimental-nəzəri elmdir. Ona görə də onun orta məktəblərdə öyrənilməsi əhəmiyyətlidir. Şagirdlərin elmi-nəzəri düşüncəsinin formalaşmasında əhəmiyyətli yer tutur. Aparılan təcrübələrin nəticələrini təhlil etmək təcrübəsi, məktəb kimya kursunun müvəffəqiyyətlə öyrənilməsi nəzəri məsələləri dərinlən təhlil etməyə köməklik edir. Bu şagirdin nəzəri hazırlığını gücləndirir.

Dərsi ümumiləşdirdikdən sonra şagirdlərə aşağıdakı sualların icrası tapşırılır:

1. Verilən sınaq şüşələrinin hansında turşu, hansında əsas olduğunu müəyyən edin;
2. İki üsulla sink-xlorid alın;
3. Hidrogenin alınmasına aid iki təcrübəni təsvir edin və reaksiya tənliyini yazın;
4. Eksperimentin aparılma şəraitini təhlil edin. Fikrinizi nəzəri biliklərinizdən istifadə edərək əsaslandırın.

Ev tapşırığı:

Çevrilməni təsvir edin və reaksiya tənliklərini tərtib edin.

Kimyanın nəzəri konsepsiyasının hər biri məktəb kimya kursunun əsasını

təşkil edir. Şagirdlərin nəzəri bilikləri kimyəvi eksperimentin təşkil edilmə formasından asılıdır. Problem xarakterli eksperimentin təşkili şagirdlərin nəzəri hazırlığını yüksəldir və yaradıcılıq qabiliyyətini artırır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Г.С. Качалова, из обучения учащихся решению экспериментальных задач. Хим. В Шк., 1990, №3, с.42-43
2. Ю.В. Сурин, Роль проблемного Эксперимента в совершенствовании теоретических знаний учащихся. Хим. в шк., 2014 №7, с.66-71
3. Ю.В. Сурин, Методика проведения прожекторных опытов по химии. Развивающий эксперимент. М.: Школа-Пресс, 1998
4. R.Y. Əliyev, Ə.T.Əzizov. Kimya təliminin prinsipləri, üsulları və priyomları. Bakı, 2002, 247 s.

Л.Е. Пашаева

Организация и проведение практических занятий по химии в экспериментальном характере

РЕЗЮМЕ

В статье даны новые подходы к организации экологически химическим экспериментам. В статье была объяснена классификация эксперимента, претворение его в жизнь конкретными опытами. Для педагогов даны полезные новые методы для проведения уроков химии статья предназначена для молодых педагогов.

L.E. Pashayeva

The formation and teaching experimentally practical trainings in chemistry

SUMMARY

The article is considered for young teachers. The major preferences of the practical trainings, their differences from the laboratorial trainings, main characteristics of the practical trainings and educational examples related to them are given in this article.

Açar sözlər: oksid, əsas, turşu, duz, amfoterlik, eksperiment, sınaq şüşəsi, praktik məşğələ.

Ключевые слова: оксид, основание, кислота, соль, амфотерность, эксперимент, практическое занятие.

Key words: oxide, primary, acid, salt, amphoter, experiment, test tube, practical training.